

Päätoimittajadialogi: arkeologin näkökulma ihmisjäännöksiin

Museot joutuvat jatkuvasti pohtimaan omaa kantaansa lukuisiin alaa koskeviin eettisiin kysymyksiin. Yksi tällainen merkittävä kysymys on ihmisjäännösten esittely museoissa. Esimerkiksi luut, muumiot ja hiukset eivät ole epätavallisia suomalaisissa museoissa ja maailmalla monet kävijät jopa odottavat näkevänsä ihmisjäännöksiä museoissa.

Ihmisjäännösten asettaminen museon näyttelyyn edellyttää kuitenkin aina harkintaa ja hienotunteisuutta, ja kuten kaikkeen museon toimintaan, myös tähän liittyy tärkeänä tekijänä jäännösten alkuperä.

Ihmisjäännöksiä päätyy museoihin lukuisista eri lähteistä. Osa on peräisin vanhoista lääketieteellisistä opetuskokoelmista tai lakkautetuista kouluista. Joissain tapauksissa näiden kokoelmien sisältämät ihmisjäännökset saatetaan tietää lahjoituksiksi, mutta monien kohdalla tieto siitä miten jäännökset ovat alun perin päätyneet opetuskokoelmiin on kadonnut tai sitä ei ole edes pidetty merkityksellisenä 1800-1900-luvuilla, jolloin monet kokoelmat ovat syntyneet.

Toisinaan kyse on niin kutsutuista museolöydöistä, jolloin museossa sijaitsevien jäännösten alkuperä on valitettavasti ehtinyt hävitä historian aikana esimerkiksi puutteellisen dokumentoinnin tai tiedon tuhoutumisen seurauksena.

Yksi yleisimpiä ellei jopa yleisin lähde museoitaville ihmisjäännöksille on arkeologinen konteksti. Arkeologisen tutkimuksen ymmärtäminen onkin näin ollen tärkeää sekä ihmisjäännösten arvokkaan kohtelun että ammatillisen yhteistyön sujuvuuden kannalta. Turun yliopiston museologian sekä arkeologian ainejärjestöt pyrkivät yhteistyöllä tukemaan sisaralojen tuntemusta jo opiskeluvaiheessa. Seuraavassa siis Varelian – arkeologian ainejärjestö Vareen lehden – päätoimittaja Ilari Aalto antaa museologeille lyhyen katsauksen siihen, miten arkeologit tutkivat ihmisjäännöksiä ja millaisia käytännön asioita liittyy arkeologisiin hautakaivauksiin.

Sofia Paasikivi
päätoimittaja
Kuriositeetikabi.net

Arkeologia tuo helposti mieleen ihmisjäänteitä pyramidin suojissa rapsuttavan tutkijan. Hautojen tutkimus onkin ollut koko tieteellisen arkeologian olemassaoloajan merkittävä, joidenkin kulttuurien kohdalla jopa pääasiallinen tietolähde menneestä elämästä. Ihmisjäänteisiin on talletettu paljon tietoa koko vainajan elinkaaresta ja hautoihin asetetut hauta-antimet puolestaan kertovat arjesta, arvoista ja uskomuksista. Hautoja voi siis syystä pitää varsinaisina tietopankkeina.

Luonnontieteellisten analyysien kehittyessä ja yleistyessä arkeologian parissa ihmisjäänteet voivat tarjota kasvavissa määrin uutta tietoa. Vainajien hampaiden säilömät stabiili-isotoopit kertovat missä henkilö on kasvanut ja mitä tämä on syönyt. Samoin ruokavaliosta kertoo hammaskivestä eristettävä tärkkelys – tämän pohjalta on päästy selvittämään esimerkiksi neandertalilaisten ruokavaliota. Luut kertovat myös sairauksista, väkivallasta ja onnettomuuksista. Sodissa kaatuneiden joukkohaudat voivat valaista sodankäynnin todellisuutta kuten vaikka miekkailutekniikoita ja sotajoukkojen koostumusta.

Hautauksista puhuttaessa niiden ongelma on, että ne harvoin ovat kovin edustavia. Ymmärrettävästi näyttävät hautamonumentit ovat aina houkutelleet aarteenmetsästäjiä ja sittemmin tieteellisemmin orientoituneita muinaistutkijoita, mutta kaikki hautaukset eivät suinkaan erotu maan päälle. Itse asiassa valtaosa hautauksista ei ole tavoitettavissa arkeologisesti. Esimerkiksi Suomessa tunnetaan vain pienen pieni murto-osa esihistorian hautapaikoista. Nämä edustavat luultavasti pientä eliittiä, mutta missä loput ovat? Suomen hapan maaperä hävittää luuaineiston yleensä jo muutamassa vuosisadassa, kun taas poltettu luu saattaa säilyä tuhansia vuosia. Tämäkään ei kuitenkaan selitä katoa: emme yksinkertaisesti tiedä, kuinka muinaiset esi-isämme käsittelivät valtaosan vainajistaan.

Mikä sitten antaa arkeologeille oikeutuksen kajota hautoihin? Arkeologian ja haudanryöstön rajana pidetään tieteellisyyttä: hautarauhan rikkomisen katsotaan ikään kuin tuomaan vainajan osittain taas henkiin kertomaan ajastaan. Tämä ei kuitenkaan poista ihmisjäänteisiin liittyvää eettistä velvoitetta, joihin vaikuttavat muun muassa hautauksen ikä ja vainajan etnisyys (tai kuviteltu sellainen). Mitä nuorempi hauta, sitä enemmän kysymyksiä sen kaivamiseen liittyy. Mielenkiintoisella tavalla tämä näkyy vainajien käsittelyssä: kristilliset vainajat haudataan yleensä uudelleen, esihistoriallisia ei. Yleensä maailmalla alkuperäiskansat suhtautuvat nuivasti esi-isänsä hautojen kaiveluun, ja tämä esivanhemmuus saatetaan ulottaa vuosituhansia taaksepäin. Vainajat ovat siis usein jopa poliittisesti merkittäviä nykyään eläville ihmisille.

Hautojen kohdalla on aina syytä miettiä perusteellisesti kaivamisen motiiveja. Pelastuskaivauksen kohdalla valinta lienee helpoin: on eettisesti parempi kaivaa vainajat kunnioittavasti pois tieltä kuin antaa näiden jäädä rakennustyön jalkoihin. Tutkimuskaivauksissa tilanne on kuitenkin toinen, eikä kalmistoihin tulisi kajota kevyin perustein. Toisin kuin ehkä usein ajatellaan, ei kaiken kaivaminen ole arkeologiassa itseisarvo. Joskus muinaisjäännös on syytä jättää koskematta muistuttamaan meitä menneestä. Tuskin kukaan entisaikojen ihmisistä olisi riemuinnut ajatuksesta, että heidän hautaansa kajotaan.

Kenellä siis on moraalinen oikeus päättää hautoihin kajoamisesta – tutkijoilla, vainajilla vai näiden edustajilla? Tätä keskustelua voi jatkaa loputtomiin. Itse näkisin, että myös ammoin eläneet ihmiset hyötyvät päästessään valokeilaan todistamaan omasta ajastaan. Voiko muinaista ihmistä päästä tämän fyysisiä jäänteitä lähemmäksi? Sitä paitsi on syytä muistaa, että hautarauha harvoin on ikuinen. Ihmiset ovat harjoittaneet haudanryöstöä niin kauan kun vainajia on haudattukin. Myös vainajia on ryöstetty kaupallisiin tarkoituksiin kuten Egyptin mummioita turisteille myytäväksi tai 1800-luvun Englannissa lääketieteellisiin tarkoituksiin. Ja jos vilkaisee nykyistä hautalainsäädäntöä, on haudan koskemattomuusaika 20 vuotta. Siihen nähden esihistorialliset vainajat ovat saaneet levätä rauhassa pitkään.

Ilari Aalto
päätoimittaja
Varelia

Luettavaa:

- [Arkeologisten hautakaivausten tutkimusmenetelmät](#) (toim. Salo Kati, Niukkanen Marianna. Museovirasto 2011.)
- Human Remains – Guide for Museums and Academic Institutions (edit. Cassman Vicky. Altamira Press 2006)
- Lohman, Jack and Katherine Goodknow: Human Remains and Museum Practice (UNESCO 2006)
- Pearson, Mike Parker 1999: The Archaeology of Death and Burial. The History Press, Stroud.
- Renfrew, Colin & Bahn, Paul 2008 (tai uudempi): Who Were They? What Where They Like? The Bioarchaeology of People. Teoksessa Archaeology. Theory, Methods and Practice. Fifth Edition. Thames & Hudson, London. 429–468.